

ALLVARETS HEMLIGA INGREDIENS

Är allvaret möjligt idag? Lyra Koli läser den danska poeten Ursula Andkjær Olsens "Utgående farkost" och ser paralleller till Edith Södergrans poesi.

När en vän till mig nyligen läste Edith Södergrans brev till Hagar Olsson frågade jag vad som slog henne mest med dem. "Allvaret!", svarade hon. "Det känns inte som att det är möjligt med ett sådant allvar idag." Instinktivt ville jag protestera, men kom inte på något bra exempel, varken ur litteraturen eller mitt eget liv.

Själv hade jag istället, när jag läste samma brev, tänkt att det låg någonting i alla de spekulationer om Södergrans ostadiga psyke som flera samtida feministiskt välmenande skrifter om henne velat avfärda. Precis som i Johan Svedjedals hyllade biografi om Karin Boye har till exempel Agneta Rahikainen "gjort upp" med bilden av den sjukliga, överspända Södergran och istället framställt henne som en självironisk, yrkesskicklig och utåtriktad modern kvinna.

Att lyfta fram en författares humor verkar vara en central teknik för att avpatologisera henne. Humorn blir motvikt till allvaret, som om det vore något sjukligt med att vara alltför allvarsam, och som om det att vara sjuklig skulle göra någon olämplig som litterär ikon. För mig framstår åtminstone Södergran, särskilt i breven hon skrev till Hagar Olsson, som en väldigt knepig människa. Och hade någon skickat in samma insändare till en dagstidning idag som Södergran gjorde före Septemberlyrans publicering, där hon beskriver den högre eld av storhet som strömmar fram genom hennes dikter, hade redaktionen aldrig publicerat den utan avfärdat författaren som knäpp.

Men ingen kan väl säga något annat än att Edith Södergran har skrivit några av det svenska språkets allra mäktigaste modernistiska dikter. Hennes allvar är utan motstycke. Det är alltså otvivelaktigt en komplimang att det är Södergran jag kommer att tänka på när jag läser Ursula Andkjær Olsens *Utgående farkost*, känsligt översatt till svenska av Jonas Rasmussen:

jag karvar för hårt, man kan inte tillåta mig att arbeta med kött och blod, det kan man inte, ett blodbad, inte med dessa mjuka föremål, alla föremål, det kan jag

inte, andras liv och känslor, bara mina egna känslor är hårda nog, måste karva ut det i sten / metall /.../

Som hos Södergran finns här ett sammanbitet, segervisst, stridslystet diktjag. I fem sammanhängande kapitel, uppbrutna av Sophia Kalkaus svartvita bilder, hamras sviten fram i korta och ganska repetitiva dikter. Genom självtukt och bortträngning ska jaget bli hårt nog för storheten. Men lyckas Andkjær Olsen uppnå samma allvar? Är det ens möjligt att vara lika allvarlig idag? Vad betyder egentligen allvar?

Enligt Svensk etymologisk ordbok finns roten till ordet allvar i mellanågtyskans *alwâr* som betyder alldeles sann. Att vara allvarlig betyder med andra ord ursprungligen att vara sanningsenlig. SAOB föreslår också definitionen ”verklig l. uppriktig mening”. Allvar kännetecknar alltså inte bara en kontakt med den yttre verkligheten, utan också en inre ärlighet.

I en artikel i *The New Yorker* i december beskriver kritikern Tobi Haslett Susan Sontags livsprojekt som ett utövande av allvar. För Sontag var allvar (seriousness) en dygd, som hon i Simone Weils efterföljd förstod som en förmåga till uppmärksamhet. Haslett karaktäriserar tiden mot slutet av Sontags liv som barbariskt urblåst och posefylld, ett Amerika utan politisk etik eller kulturell smak: ”What was lacking, in a word, was seriousness.” Undertexten i hans artikel är en outtalad fråga till samtiden. Vilken uppmärksamhet, vilken hållning, vilket språk, kan kritisera ett samhälle styrt av en barnsligt mytomanisk president som beskriver sig själv som ”ett väldigt stabilt geni”? Eller: hur är det under sådana förutsättningar möjligt att vara allvarlig?

Artikeln om Sontag visar att allvar inte är en självklart tillgänglig inställning, utan något man måste kämpa för att uppnå. Som Iris Murdoch skriver: “Art must invent new beauty, not play with what has already been made, religion must invent God and never rest.” På samma sätt måste någon (de intellektuella? kritikerna?) återuppfinna allvaret för varje ny tid. Precis som fulheten har fått sin plats i konsten och Guds frånvaro i teologin så har också allvaret tagit form genom sina motsatser. Ironi, tramsighet och tvetydigheter är ibland omistliga för att man ska kunna uppnå ett riktigt allvar, om tidens diskurs kräver det. Poesin har länge ansetts som den djupaste litteraturformen (jag försökte omformulera den här meningen ett antal gånger innan jag insåg att det inte var möjligt att inte göra den komisk, så jag lät den bli lite extra patetisk istället och lade till en parentes för att samtidigt demonstrera att allvar inte är detsamma som ett obrutet tonläge), så man skulle kunna närma sig diktsamlingar som försök att återuppfinna allvaret.

Åter då till Ursula Andkjær Olsens *Utgående farkost*, vars allvar i hög grad vilar på vrede. Med versaliseringar, svordomar, halvt ironiska språkbyten till engelska och franska och en mängd upprepade ord hamrar hon fram en hårdhet som är så demonstrativ att den riskerar att bara bli en tom pose. Det är svårt att ropa FUCK och att tjata om hat i en dikt utan att det känns tillgjort. För att ilskan ska kunna bli till allvar använder Andkjær Olsen barnsliga halvцитat (“varför har jag så stora ögon / det är för att jag ska kunna hata mig själv bättre / varför har jag så stora öron / det är för att jag ska kunna hata mig själv bättre”) och insisteranden så patetiska att de genom humor slår över i sin motsats (“jag är en vuxen vuxen vuxen vuxen vuxen vuxen vuxen vuxen vuxen människa”).

Det är en ilska som döljer en sorg – ett ganska uppenbart grepp. När vreden nästan lite väl omsorgsfullt har hamrats in som grundton kan Andkjær Olsen använda den som en bakgrund att bryta andra tonlägen mot, vilket får såväl det sårbara som det vilsna att låta rakare:

jag vet INTE vad det här är

**jag gråter oavbrutet
det är INTE normalt**

vad ska det vara bra för

jag har tagit astmamedicin för att se om det hjälper

vatten i lungorna

jord i lungorna

hat i lungorna

NÅGOT i lungorna SOM INTE SKA VARA DÄR

/.../

Också Södergran beskriver hur ”Tårarna falla där jag går, / den stenhårdes tårar.” (”Verktygets klagan”, *Rosenaltaret*) Parallellerna mellan Södergran och Andkjær Olsen är faktiskt så många att det är mer fruktbart att tala om vad som skiljer dem åt. Att hundra år separerar Utgående farkost från *Septemberlyran* märks förstås i språket: Andkjær Olsen utropar korthugget ”JAG är den stora fjärranhetsideologen”, medan Södergran broderar: ”Jag är dagens obarmhertiga gudinna / i dimgrå slöjor / med litet tidigt morgonhjälmblänk.” (”Gryningen”, *Septemberlyran*) Men deras framtidsvisioner är vittskilda. Södergran föreställer sig hur Nietzsches barn ”komma över jorden med gudasteg” (”Vid Nietzsches grav”, *Septemberlyran*), medan Andkjær Olsen är mer tvehågsen, till och med otydlig: ”utopi som en utgång/ingång / som själva det att tränga ut/in”.

Kanske beror det svävande tonfallet i den sista delen, ”Technoscientificfrälsning”, som också är diktsamlingens svagaste, på att det inte går att ta någon som visionerar om en skön ny värld på allvar idag. (Eller? Flera har beskrivit den gåshud de fick när de hörde Oprah Winfrey utropa att ”A NEW DAY IS ON THE HORIZON!” i sitt tacktal på Golden Globegalan den 7 januari). Men användningen av det lite töntiga ordet ”technoscientific” tyder på en avsiktlig ironi eller splittring i utsagan, som om hon velat kritisera den högteknologiska samtidens framtidsdrömmar och samtidigt antyda något eget alternativ, som dock aldrig tar form varken som känsla eller tanke.

Samtidskritiken är tydligare i andra delar av boken, där stenmetaforiken blir det mest effektfulla motståndet till en kapitalistisk värld där allting måste växa för att vara värt någonting. ”det finns ett väsen / dolt i alla stenar”, mässar Andkjær Olsen som en förutsägbar naturlyriker, men vänder strax ut och in på det istället: ”det finns en sten / dolt i alla väsen”. Allt ska bli hårt och runt och slutet kring sig självt. Den längtan som hos Södergran träder fram som en brinnande morgonrodnad beskrivs hos Andkjær Olsen som en ”BIG BANG” som breder ut sig kring människan, men arbetet går inte ut på att vidga den ytterligare: ”det är denna BIG BANG som ska föras tillbaka till sitt ursprungliga tillstånd, ett oändligt tungt klot, och stöpas i ett hårt, blankt material och / placeras i hålet under hjärtat”.

Diktsamlingen själv beskrivs som ett sådant hårt föremål, som ska föras ut i världen som en utgående farkost. Och det är nästan som om Andkjær Olsen har lyckats lite för bra med sin ambition. Det är svårt att beskriva vad som saknas i ett diktverk, eftersom

själva konstformen går ut på att uppfinna något ingen har frågat efter, men jämför man igen med Södergran inser man att det krävs mer än ilska, sorg och längtan för att nå fram till ett riktigt allvar. Hos henne djupnar dikterna paradoxalt nog av en dansande lättviktighet, som låter diktjaget bli till "en skrattande strimma av scharlakanssol" ("Vierge Moderne", *Dikter*), eller ett otyglat begär som på hemlighetsfulla vägar blir till inre disciplin, det som man i Boyeska termer skulle kunna kalla för "rytmens hårda lag i stålet".

Ursula Andkjær Olsen är, precis i linje med samtidens ideal, en yrkesskicklig diktare. Det är lätt att beundra henne, men svårt att verkligen bli påverkad av läsningen. Oavsett hur aggressivt hon går på om självhat och kompromisslös hårdhet känns det för kontrollerat och självmedvetet för att få en att skälva till inombords. Det finns inget överspönt eller världsfrånvänt med hennes tonläge. Humor och desperation brukas med noga avvägda nypor. Man förstår att hon vet vad hon gör, vilket gör att dikterna inte blir tillräckligt angelägna.

Så vad är det som saknas? Allvarets hemliga ingrediens, som bara skymtar fram när hon klagar över "NÅGOT i lungorna SOM INTE SKA VARA DÄR". Något i dikterna som inte ska vara där, men ändå måste finnas och sprida sig som ett ofrivilligt insisterande. Något i poetens världsuppfattning som inte ska gå att komma tillrätta med. En uppriktighet som bryter med vår invanda uppfattning om uppriktighet. Med andra ord måste man kanske vara lite knäpp för att kunna vara riktigt allvarlig.

LYRIK

Utgående farkost

Ursula Andkjær Olsen
(över Jonas Rasmussen)
Råmus, 2017.

Författarfoto: Rolando Diaz